



وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مدیریت تحصیلات تکمیلی
پژوهشکده زبان و ادبیات فارسی

پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته ی زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه

فرهنگ و ادبیات عامیانه ی مردم بروجرد

استاد راهنما
دکتر حسین نجفداری

استاد مشاور
دکتر ابوالقاسم رادفر

پژوهشگر
محمد گودرزی

بهمن ماه ۱۳۸۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مدیریت تحصیلات تکمیلی
پژوهشکده زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته ی زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه

فرهنگ و ادبیات عامیانه ی مردم بروجرد

استاد راهنما
دکتر حسین نجفدری

استاد مشاور
دکتر ابوالقاسم رادفر

پژوهشگر
محمد گودرزی

بهمن ماه ۱۳۸۹

سپاسگزاری :

از جناب آقای دکتر نجفدري و آقای دکتر رادفر که مرا در انجام این پژوهش راهنمایی و یاری نموده اند ، صمیمانه تشکر می کنم . همچنین از آقایان عباس زرین ، مرتضی ذاکر و همه افرادی که در جمع آوری این مطالب مرا یاری کرده اند ، کمال تشکر و قدردانی دارم .

تقدیم به :

فرهنگ دوستان ایران زمین

به ویژه

همشهریان باصفایم

فرهنگ و ادبیات عامیانه یا همان فولکلور شامل: قصه ها، افسانه ها، آوازاها و شعرهای محلی، ضرب المثل ها، چیستان ها، آداب و رسوم، باورهای عامیانه و ... می باشد که همه ی جنبه های عامیانه زندگی مردم را در بر می گیرد.

فولکلور هر ملتی در واقع بازتاب زندگی اجتماعی و فرهنگی، رفتار، بینش، احساس، مذهب، اخلاق و اعتقادات مردم آن ملت است و واقعیت های زندگی مردم و دنیای برون و درونشان را برای ما نمایان می سازد.

در بروجرد به سبب مهاجرت مردم از شهرستان ها و روستاهای اطراف به این شهر علاوه بر گویش اصیل بروجردی، گویش لکی و گویش لری روستاییان اطراف بروجرد رایج است. هر چند در این تحقیق سعی شده است، نمونه های ذکر شده از گویش اصیل بروجردی باشند، ناخواسته واژه هایی غیر اصیل هم وارد شده است.

این تحقیق شامل چند بخش اصلی شعر و لالایی ها، آداب و رسوم، اعتقادات و خرافات، داستان، امثال و حکم، متل، چیستان، ضرب المثل، اصطلاحات مربوط به دعا و سپاسگزاری ها، قسم ها و نفرین ها، مشاغل فراموش شده، بازی های محلی و واژه نامه آنها می باشد.

در بخش شعر چند نمونه از اشعار شاعران بروجردی به همراه تک بیت های محلی که در عروسی ها خوانده می شود، آورده شده است. در بخش ضرب المثل ها به معنی و کاربرد آنها نیز اشاره شده است.

در بخش آداب و رسوم و اعتقادات و خرافات به صورت موضوعی کار شده است که در فهرست مطالب قابل دستیابی است.

در بخش «واژه نامه»، واژه هایی که کاربرد بیشتری در گویش بروجردی دارند، آورده شده است و با کمی دقت وجه تمایز تلفظ و معنی بین این واژه ها با معادل فارسی معیار آنها مشخص می شود.

روش جمع آوری مطالب به صورت کتابخانه ای و مصاحبه با افراد مسن و با تجربه بوده است و به سبب وسعت زیاد دامنه ی تحقیق در هر بخش نمونه هایی ذکر شده است که می تواند شروع کاری بزرگ و دقیق در این زمینه باشد.

هدف از این تحقیق گردآوری مطالبی بوده است که به سبب مهاجرت و مرگ سالخوردگان این دیار در معرض نابودی قرار دارند و همچنین آشنایی بیشتر مردم این دیار با آداب و رسوم و فرهنگ سرزمینشان.

واژگان کلیدی: ادبیات، شعر، قصه، فرهنگ عامیانه، بروجرد

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
بیشگفتار	۱
فصل اول : کلیات طرح	
۱-۱. مسأله پژوهش	۴
۲-۱. موضوع پژوهش	۴
۳-۱. قلمرو پژوهش	۴
۴-۱. اهمیت و ضرورت پژوهش	۵
۵-۱. اهداف پژوهش	۵
۶-۱. کاربردهای پژوهش	۵
۷-۱. نوع پژوهش	۶
۸-۱. فرضیه های پژوهش	۶
۹-۱. روش انجام پژوهش	۶
۱۰-۱. پیشینه ی پژوهش	۶
فصل دوم : اطلاعاتی در مورد بروجرد	
۱-۲. موقعیت جغرافیایی شهرستان بروجرد	۹
۲-۲. بروجرد در گذر تاریخ	۱۰
۱-۲-۲. بروجرد بعد از ظهور اسلام	۱۱
۳-۲. دانشمندان و بزرگان بروجرد	۱۴
۴-۲. میراث فرهنگی	۱۵
۱-۴-۲. مساجد	۱۵
۲-۴-۲. امام زاده ها و بقاع متبرک	۱۶
۳-۴-۲. تپه های باستانی	۱۶
۵-۲. وجه تسمیه بروجرد	۱۷

۶-۲. گویش بروجردی..... ۲۰

فصل سوم : مقدمه

۱-۳. فرهنگ..... ۲۳

۲-۳. ادبیات..... ۲۳

۳-۳. فولکلور یا فرهنگ و ادبیات عامیانه..... ۲۴

۴-۳. اهمیت فولکلور و ضرورت حفظ آن..... ۲۵

۵-۳. ادبیات عامیانه و انواع آن در مقایسه با ادبیات گذشته..... ۲۶

فصل چهارم : شعر و شاعری

۱-۴. شعر شاعران محلی..... ۲۹

۲-۴. تک بیت های محلی..... ۴۶

۳-۴. لالایی ها..... ۴۹

فصل پنجم : آداب و رسوم ، نذر ها ، باورها و خرافه ها

۱-۵. آداب و رسوم..... ۵۹

۱-۱-۵. تولد و بچگی..... ۶۰

۱-۱-۵. معتقدات تولد..... ۶۰

۲-۱-۵. ناف بُرون (ناف بریدن)..... ۶۱

۳-۱-۵. انتخاب اسم نوزاد..... ۶۲

۴-۱-۵. نذر اسم..... ۶۳

۵-۱-۵. درویش کردن کودک..... ۶۴

۶-۱-۵. دُنوروئه (ندان روئیده)..... ۶۵

۷-۱-۵. خَتَّنه سُورُو (ختنه سوران)..... ۶۵

۲-۱-۵. ازدواج و عروسی..... ۶۷

۱-۲-۱-۵. خواستگاری (خواستگاری)..... ۶۷

۲-۲-۱-۵. نکاح (عقد)..... ۶۸

- ۷۰ ۳-۲-۱-۵ . جهال نشو (جوان نشستن)
- ۷۰ ۴-۲-۱-۵ . جناوئو (حنابندان)
- ۷۱ ۵-۲-۱-۵ . شب عروسی
- ۷۲ ۶-۲-۱-۵ . پاختی
- ۷۳ ۷-۲-۱-۵ . داماد سلام
- ۷۴ ۳-۱-۵ . عید نوروز
- ۷۴ ۱-۳-۱-۵ . عیدونه (عیدی)
- ۷۵ ۲-۳-۱-۵ . چهارشنبه سوری
- ۷۶ ۳-۳-۱-۵ . فالگوش
- ۷۶ ۴-۳-۱-۵ . علفه
- ۷۶ ۵-۳-۱-۵ . معتقدات عید نوروز
- ۷۷ ۶-۳-۱-۵ . هفت سین
- ۷۸ ۷-۳-۱-۵ . سیزه و نر (سیزده به در)
- ۷۹ ۴-۱-۵ . ماه محرم
- ۷۹ ۱-۴-۱-۵ . سقاخانه ها
- ۸۱ ۲-۴-۱-۵ . علم بندان
- ۸۲ ۳-۴-۱-۵ . چهل منبر
- ۸۲ ۴-۴-۱-۵ . سینه زنی در حمام
- ۸۳ ۵-۴-۱-۵ . هیئت های عزاداری
- ۸۴ ۶-۴-۱-۵ . شام غریبان
- ۸۵ ۷-۴-۱-۵ . معتقدات عاشورا
- ۸۶ ۵-۱-۵ . نذر ها
- ۸۷ ۱-۵-۱-۵ . آجیل مشکل گشا
- ۸۷ ۲-۵-۱-۵ . سفره ی «بی بی سه شنبه»

- ۹۳ ۳-۵-۱-۵. سفره ی حضرت ابوالفضل (ع)
- ۹۴ ۴-۵-۱-۵. سفره ی حضرت رقیه
- ۹۵ ۵-۵-۱-۵. بخت گشایی
- ۹۶ ۶-۵-۱-۵. چله بریدن برای شوهر کردن دختران خانه مانده
- ۹۶ ۷-۵-۱-۵. چله بریدن بچه های ضعیف و مریض شیرخوار جهت چاق و فربه شدن
- ۹۸ ۸-۵-۱-۵. دعای میره دوسی (دعای شوهر دوستی)
- ۹۷ ۹-۵-۱-۵. دعای قفل کمر
- ۹۸ ۱۰-۵-۱-۵. سمنوی نذری عید
- ۹۹ ۱۱-۵-۱-۵. فال چهارشنبه سوری
- ۱۰۰ ۶-۱-۵. باورها و خرافه ها

فصل ششم : ضرب المثل ها

- ۱۰۹ ۱-۶. ضرب المثل های بروجردی

فصل هفتم : واژه ها و عبارات مربوط به دعا و سپاسگزاری ها ، قسم ها و نفرین ها

- ۱۳۱ ۱-۷. واژه ها و عبارات مربوط به دعا و سپاسگزاری ها ، قسم ها و نفرین ها
- ۱۳۱ ۱-۱-۷. نفرین ها
- ۱۳۳ ۲-۱-۷. دعاها و سپاسگزاری ها
- ۱۳۵ ۳-۱-۷. قسم ها

فصل هشتم : «شی یه شی یه» یا چیستان

- ۱۳۸ ۱-۸. شی یه شی یه (چیستان)

فصل نهم : قصه ها و روایت ها ، داستان امثال ، مثل ها

- ۱۴۲ ۱-۹. قصه ها و روایت ها
- ۱۴۲ ۱-۱-۹. آقای شین
- ۱۴۷ ۲-۱-۹. آمد غصه خور (احمد غصه خور)
- ۱۴۹ ۳-۱-۹. تشنه تون خدا تیکه غذا وم به (طاقچه تو را به خدا کمی غذا به من بده)

- ۱-۹-۴. بابا چُنری (بابا چغندری) ۱۵۳
- ۲-۹. داستان امثال ۱۵۸
- ۳-۹. مثل ها ۱۶۹

فصل دهم : بازی ها و سرگرمی ها

- ۱-۱۰. بازی ها و سرگرمی های قدیم بروجرد ۱۷۷
- ۱-۱۰-۱. لوز ۱۷۷
- ۱-۱۰-۲. آله چو بازی (آلک دو لک) ۱۷۸
- ۱-۱۰-۳. نیزدی - زدی ۱۷۸
- ۱-۱۰-۴. کوشک دو پر ۱۷۹
- ۱-۱۰-۵. تنوربازی ۱۸۰
- ۱-۱۰-۶. دَس و چاله (دست به چاله) ۱۸۱
- ۱-۱۰-۷. بگچه بازی ۱۸۱
- ۱-۱۰-۸. فَنجان بازی ۱۸۲
- ۱-۱۰-۹. شاه شاهکی ۱۸۲

فصل یازدهم : مشاغل فراموش شده

- ۱-۱۱. مشاغل فراموش شده ۱۸۵
- ۱-۱۱-۱. اوقس ا میرایی (تقسیم آب و میر آبی) ۱۸۵
- ۱-۱۱-۲. پلان دوزی ۱۸۶
- ۱-۱۱-۳. تختخواب سازی ۱۸۶
- ۱-۱۱-۴. حصیربافی ۱۸۷
- ۱-۱۱-۵. خارگنی ۱۸۷
- ۱-۱۱-۶. خرکداران ۱۸۸
- ۱-۱۱-۷. نمدمال ها ۱۸۸
- ۱-۱۱-۸. سقایی ۱۸۹

- ۱۱-۹. گیوه دوزی ۱۸۹
- ۱۱-۱۰. مَنقی ها ۱۹۰
- ۱۱-۱۱. مُوتُونَا (مو تاباندن) ۱۹۱
- ۱۱-۱۲. ورشوسازی ۱۹۱

فصل دوازدهم : واژه نامه

- ۱۲-۱. واژه نامه ۱۹۴

فصل سیزدهم : نتیجه گیری

- ۱۳-۱. ارزیابی فرضیه ها ۲۲۶
- ۱۳-۲. محدودیت ها ۲۲۶
- ۱۳-۳. پیشنهادها ۲۲۶
- ۱۳-۴. نتیجه گیری کلی ۲۲۸
- ۱۳-۴. کتابنامه ها ۲۲۹

چکیده انگلیسی

نشانه های آوایی

مصوت ها

q = ق / غ	a = َ کوتاه
x = خ	a: = َ کشیده
v = و	ā = آ
Z = ز ، ض ،	i = ایی مانند tiz
ظ ، ز	
r = ر	e = ِ کسره
s = س ، ث ،	o = ِ کسره کوتاه
ص	
š = ش	ȯ = ُ ضمه
t = ت ، ط	u = او
y = ی مانند	u: = او کشیده

yār

ء، ع = ?

ط = ب

چ = ĉ

د = d

ف = f

ژ = ĵ

گ = g

ه، ح = h

ج = ĵ

صامت ها

ک = k

م = m

ل = l

ن = n

پ = p

فرهنگ و ادبیات عامیانه به صورت شفاهی، نسل به نسل و سینه به سینه مسیر خود را طی کرده و به ما رسیده است. امروزه پیشرفت تکنولوژی و وسایل ارتباط جمعی مانند؛ رادیو، تلویزیون، مطبوعات، ماهواره، اینترنت و ... عاملی جهت تقویت زبان رسمی و فرهنگ مشترک در کشور است و عده ای این پیشرفت را از عوامل تضعیف کننده ی لهجه ها، گویش ها، فرهنگ و ادبیات عامیانه ی کشور می دانند. اما با برنامه ریزی صحیح و مدیریت علمی می توان این ابزارها را به عاملی جهت تقویت و رشد فرهنگ و ادب عامیانه تبدیل کرد.

باید از خود بپرسیم که چرا کشورهایی مانند چین و ژاپن با وجود پیشرفت های چشمگیر علمی و زندگی ماشینی به آداب و رسوم و فرهنگ کهن سرزمین خود بسیار پای بندند؟ اما در کشور ما تا آنجا که بنده اطلاع دارم، مخصوصاً در میان قشر جوان توجه به این آداب و رسوم و حتی صحبت کردن به گویش ها و لهجه های محلی را ضربه ای به شخصیت کاذب خود می دانند. ناراحت کننده تر از این زمانی است که والدینی را در روستاها و شهرستانها می بینیم که به سختی تلاش می کنند تا فرزندانشان به زبان فارسی معیار صحبت کنند، غافل از اینکه فاصله ای بسیار عمیق از لحاظ روحی و روانی بین والدین و فرزند ایجاد می شود، و طولی نخواهد کشید که فرزندان این مرز و بوم، حتی در روستاهای دور دست نیز با فرهنگ و آداب و رسوم اصیل زادگاه خویش بیگانه می شوند. با در نظر گرفتن شرایط موجود باید اقداماتی انجام داد، از جمله؛

۱. تشکیل سازمان یا نهادی جهت جمع آوری و مکتوب ساختن این گنجینه ی غنی و ارزشمند در سراسر کشور.

۲. ایجاد جایگاهی مشخص برای فرهنگ و ادب عامیانه در رسانه ی ملی.

۳. در گیر کردن نظام آموزشی کشور با فرهنگ و ادب عامیانه.

۴. تحلیل، نقد و آسیب شناسی این گونه آثار توسط افراد متخصص و آگاه.

۵. فرهنگ سازی در زمینه ی استفاده و کاربرد صحیح این گونه آثار در زندگی فردی و اجتماعی.

بنده نیز به نوبه ی خود تصمیم گرفتم قدمی کوچک در این راه طولانی بردارم، به همین دلیل پایان نامه ی تحصیلی خود را بهانه ای کردم برای ورود به این عرصه و مطالبی هر چند محدود در زمینه ی فرهنگ و ادب مردم بروجرد جمع آوری کردم. در این جا درباره ی کار انجام شده، نکاتی را ذکر می کنم؛

۱. وقتی که شروع به کار کردم متوجه شدم که دامنه ی موضوع و عنوان پایان نامه بسیار گسترده تر از آن است که در ذهن

داشتم. ناگفته نماند در هیچ بخشی حق مطلب ادا نشده است. و در واقع هر فصل و بخش از این کار، به عنوان نقطه ی شروع

کاری بزرگ در این موضوع می باشد . به عنوان مثال اگر بخواهیم تمام داستان ها و قصه های این منطقه را جمع آوری کنیم خودش در حد یک پایان نامه خواهد بود .

۲. به خاطر حجم زیاد مطلب و کمبود وقت ، تنها به گرد آوری مطالب بسنده نمودم و در زمینه ی شرح ، تحلیل ، نقد ، بررسی و آسیب شناسی مطالب کاری انجام نداده ام .

۳. با توجه به موقعیت شغلی خود این فرصت را پیدا کردم که در جمع آوری چیستان ها ، لالایی ها ، تعدادی از ضرب المثل ها و بخشی از آداب و رسوم ، از پدر بزرگ ها و مادر بزرگ های دانش آموزان کلاس های درس کمک بگیرم . بقیه ی مطالب را از روش گفت و گو و مصاحبه با افراد مسن و استفاده از منابع مکتوب که در بخش منابع و مآخذ معرفی شده اند تهیه شده است .

۴. مهاجرت عده ای از مردم شهرستان ها و روستاهای اطراف ، به بروجرده باعث تنوع گویش و لهجه در بروجرده شده است . آمیختگی گویش لری روستاهای اطراف بروجرده ، گویش لکی و حتی گویش روستائیان شهرنشین با گویش اصیل بروجرده ی کار را کمی دشوار می سازد . هر چند در این کار سعی شده نمونه های ذکر شده از گویش اصیل بروجرده باشند ، ناخواسته واژه هایی غیر اصیل هم وارد شده است .

۵. در پایان باید بگویم که هر چند این کار به طور کامل و رسا و با شیوه ای محققانه نتوانست فرهنگ و ادبیات مردم بروجرده را به تصویر بکشد ولی به هر حال قدمی بود در راه حفظ و پاسداری فرهنگ و ادبیات غنی بروجرده که امیدوارم بنده یا دیگران بتوانیم هر یک از بخش های موضوعی این پایان نامه را به صورت جداگانه و شیوه ای علمی تر و در سطح تمام منطقه ی بروجرده کامل کنیم .

فصل اول

کلیات طرح ، پیشگفتار ، فرهنگ ، ادبیات ،
فولکلور یا فرهنگ عامیانه ، اهمیت فولکلور و
ضرورت حفظ آن

کلیات تحقیق

۱-۱. مسأله پژوهش : شهرستان بروجرد واقع در استان لرستان دارای فرهنگ و ادبیاتی غنی و ماندگار است و جمع آوری اشعار ، قصه ها ، آداب و رسوم ، مثل ها و ضرب المثل های آن قبل از اینکه به سبب مهاجرت و مرگ سالخوردگان این شهر ، دچار فراموشی و نابودی گردد از ضرورتی خاص برخوردار است . هدف از این پژوهش پاسخ دادن به پرسش های زیر است :

۱. اشعار و دوبیتی های محلی منطقه ی بروجرد کدامند و از نظر هنری چه ارزشی هایی دارند ؟
۲. قصه ها و مثل های محلی منطقه ی بروجرد کدامند و از نظر هنری ، تنوع موضوع و شیوه ی بیان چه ارزش هایی دارند ؟
۳. آداب و رسوم گوناگون محلی منطقه ی بروجرد کدامند و چه جایگاهی در فرهنگ های بومی دارند ؟
۴. ضرب المثل ها ، زبانزدهای محلی منطقه بروجرد کدامند و چه ارزش های لهجه ای و گویشی دارند ؟

۲-۱. موضوع پژوهش : ادبیات و فرهنگ عامیانه ی بروجرد

۳-۱. قلمرو پژوهش (زمانی، مکانی، موضوعی) :

زمانی : زمان معاصر

مکانی : شهرستان بروجرد

موضوعی : ادبیات و فرهنگ عامیانه

۴-۱. اهمیت و ضرورت پژوهش :

بر اثر مهاجرت ها و مرگ سال خوردگان و دلایل دیگر چه بسا در آینده ای نه چندان دور اثری از آداب و رسوم ، مثل ها ، ضرب المثل ها ، اشعار و قصه های این دیار باقی نماند . امید است این تحقیق گامی کوچک در این راه طولانی باشد . به علاوه تا کنون تحقیقی به این صورت در این زمینه انجام نشده است .

۵-۱. اهداف پژوهش :

این پژوهش هدف های زیر را دنبال می کند .

۱. جمع آوری شعر ، قصه ، ضرب المثل و رسوم مردم بروجرد .
۲. معرفی ارزش های هنری و فرهنگی این مواد .
۳. جلوگیری از نابودی این مواد هنری و فرهنگی .

۶-۱. کاربردهای پژوهش

۱. شناخت عناصر فرهنگی و ارزش های والای منطقه ی بروجرد .
۲. استفاده از این پژوهش به عنوان نمونه ای برای انجام تحقیقات گسترده تر و جامع تر در این زمینه .
۳. آشنا کردن مردم این منطقه با ارزش های هنری و تعالی فرهنگی سرزمینشان .
۴. جلوگیری از نابودی این عناصر فرهنگی و هنری .

۷-۱. نوع پژوهش : کاربردی

۸-۱. فرضیه های پژوهش:

۱. اشعار و دو بیتی های محلی منطقه ی بروجرد از نظر کمی و کیفی، تنوع موضوع و شیوه ی بیان دارای ارزش فراوانی است.
۲. قصه ها و مثل های محلی منطقه بروجرد از نظر کمی و کیفی دارای ارزش فراوانی است .
۳. آداب و رسوم گوناگون محلی منطقه بروجرد از نظر فرهنگی دارای اهمیت و عمق خاصی است.
۴. ضرب المثل ها و زبانزدهای محلی منطقه بروجرد از نظر گویشی دارای ویژگی های قابل توجهی است .

۹-۱. روش انجام پژوهش :

این پژوهش به روش اسنادی و میدانی انجام شده است و شیوه کار توصیفی می باشد .

۱۰-۱. پیشینه ی پژوهش :

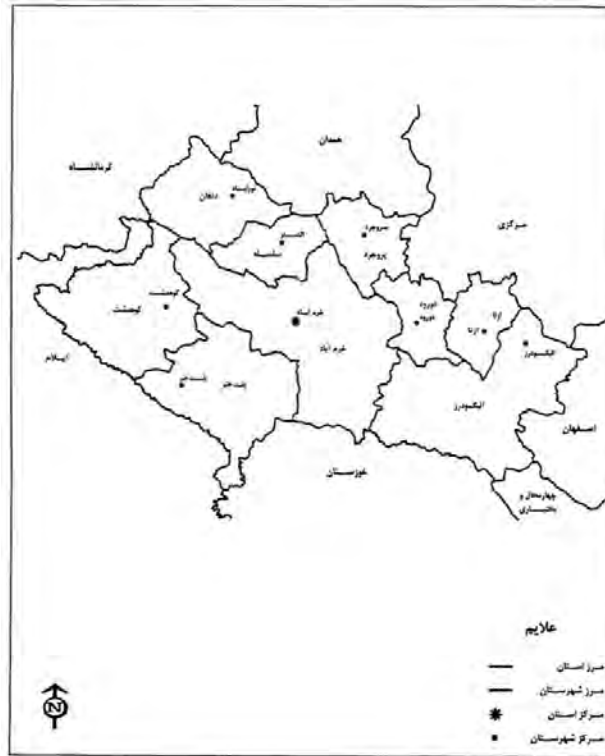
درباره استان لرستان و شهرستان خرم آباد مرکز آن کم و بیش تحقیقاتی انجام شده است ، اما درباره ی منطقه ی تاریخی بروجرد بجز مقالاتی پراکنده و کتاب هایی در زمینه ی تاریخ ، جغرافیا و سخن وران آن کار خاصی در زمینه ادبیات و فرهنگ عامیانه این سرزمین انجام نشده است . در قسمت منابع و مأخذ به کارهایی که در این زمینه صورت گرفته اشاره شده است .

فصل دوم

اطلاعاتی در مورد بروجرد:

موقعیت جغرافیایی ، بروجرد در گذر تاریخ ، میراث فرهنگی، وجه تسمیه بروجرد، گویش بروجردی

نقشه شهرستانی استان لرستان : ۱۳۸۵



نقشه تقسیمات سیاسی شهرستان بروجرد : ۱۳۸۵



شهرستان بروجرد در شمال استان لرستان واقع شده که از شمال به استان همدان و از مشرق با استان مرکزی همسایه است . این شهرستان در ۴۸ درجه و ۴۰ دقیقه طول شرقی و ۳۳ درجه و ۵۴ دقیقه عرض شمالی قرار دارد . اختلاف آن با پایتخت ۱۱ دقیقه است . فاصله ی این شهرستان با تهران ۵۳۳ کیلومتر و با خرم آباد (مرکز استان) ۱۱۱ کیلومتر است .

این شهرستان در ارتفاع ۱۴۰ متری از سطح دریا واقع شده است . بلندترین نقطه ی آن به ۱۵۴۰ متر و پست ترین نقطه ی آن یعنی سیلاخور به ۱۱۸۰ متر از سطح دریا تنزل پیدا می کند . امتداد رشته کوه های موازی زاگرس در سمت جنوب و مغرب و همچنین کمی ارتفاعات در سمت شمال ، موجب شده این شهرستان از بادهای گرم خوزستان مصون مانده ، در تابستان از آب و هوایی معتدل و در زمستان ها از آب و هوایی بسیار سرد برخوردار باشد . رشته کوه زاگرس با کوه هایی چون گرین (۳۶۴۵) متر ، میش پرور (۳۶۰۶) متر ، برنجه (۱۷۳۵) متر از شمال غربی به سمت جنوب شرقی این شهرستان کشیده شده و باعث ایجاد سراب ها ، چشمه ها و رودخانه های پر آب گردیده است (کرزبر یاراحمدی، ۱۳۸۸ : ص ۲-۱).

جمعیت شهرستان بروجرد بنا بر آخرین آمار اعلام شده ی رسمی ۳۲۳۸۲۶ نفر می باشد . مرکز شهرستان بروجرد ، شهر بروجرد ، و شامل دو بخش مرکزی و اشتهرینان و ۷ دهستان و ۱۷۲ روستا است . مساحت این شهرستان ۱۷۰۱/۴۶ کیلومتر مربع است (معاونت برنامه ریزی استانداری لرستان، ۱۳۸۶ : ص ۹۰).

جمعیت (نفر)	ساکن در نقاط شهری	ساکن در نقاط روستایی
۳۲۳۸۲۶	۲۳۴۸۰۹	۸۹۰۱۷

آبان ۱۳۸۵
بروجرد

دشت حاصل خیز رسوبی سیلاخور ، آب وافر ، مراتع طبیعی دامپروری و آب و هوای کوهستانی باعث گسترش و توسعه ی این شهر شده است . البته عواملی چون قدمت تاریخی و سابقه ی حاکم نشینی این شهر در تقویت عوامل ارتباطی – تجاری و نهایتاً جذب جمعیت و گسترش آن بی تأثیر نبوده است .

به غیر از دامپروری و کشاورزی ، صنایع و هنرهای دستی نیز جایگاه ویژه ای در اقتصاد این شهر دارد ؛ ورشو سازی و قلم زنی ، مسگری ، صابون سازی ، قالبیافی ، جاجیم و گلیم بافی ، برزنت بافی ، حصیر بافی ، گیوه دوزی ، چرم سازی ، نساجی ، و تولید کاغذ ، از صنایع و هنرهایی است که در رونق این شهرستان نقش بسیار دارد .

۲-۲. بروجرد در گذر تاریخ

بعضی از قرائن و نشانه ها از قدمت و همچنین شهر بودن بروجرد قبل از اسلام خبر می دهند از قبیل سنگ لوحه هایی که به خط پهلوی نوشته شده است و تعدادی از این نوع سنگ ها در بروجرد دیده می شود و همچنین از ساختمان طاق بزرگ مسجد جامع بر می آید که آتشکده بوده و بعداً به صورت مسجد درآمد است ... البته آتشکده در شهرها بوده نه در قصبه ها و دهات و این نیز خود دلیلی است بر شهر بودن بروجرد قبل از اسلام .

... بعضی ها بنای این شهر را به منوچهر پیشدادی نسبت داده اند و نیز می گویند موقعی که خسرو پرویز از استخر رهسپار اصفهان بود به سرزمین بروجرد که رسید دستور داد تا این شهر را از نو بنا کردند و آنرا پیروزه گرد نامید^۱ .

۲-۲-۱. بروجرد بعد از ظهور اسلام

نخستین کتابی که از بروجرد نام برده ، مسالک الممالک^۲ اصطخری است، می نویسد : « بروجرد یا وروگرد یا وردگرد شهری است که حموله وزیر ابی دلف^۳ در آن منبری به پاداشته یعنی نماز جمعه می خوانده ، شهری است پر نعمت ، میوه هایش به کرج^۴ و جاهای دیگر صادر می شود ، طولش نیم فرسخ و زعفران خیز است ، فاصله اش تا کرج ده فرسخ است

پس از مسالک ، قدیم تر کتابی که از بروجرد نام برده صورة الارض^۵ است ، می نویسد : « بروجرد شهری است با منبری که به دست حمویه بن علی وزیر آل ابی دلف احداث شد ، فراخ نعمت و پر برکت و حاصل خیز است^۶ .

همچنین در کتاب حدود العالم تألیف به سال ۳۷۲ ، معجم البلدان تألیف یاقوت بن عبدالله حموی رومی بغدادی متوفی به سال ۶۲۶ ، آثار البلاد و اخبار العباد تألیف زکریا بن محمد بن محمود قزوینی متوفی به سال ۶۸۶ ، مراصد الاطلاع مختصر معجم البلدان تألیف صفی الدین عبدالؤمن بغدادی متوفی به سال ۷۳۹ ، نزهة القلوب تألیف حمدالله بن ابی بکر بن حمد بن نصر مستوفی قزوینی به سال ۷۵۰ ، بستان السیاحه تألیف زین العابدین شیروانی ملقب به همت علیشاه متوفی به سال ۱۲۵۳ هـ . ق ، درباره ی بروجرد مطالبی نوشته شده است^۷ .

^۱ مقدس جعفری ، ۱۳۵۴ : ص ۹ .

^۲ مسالک الممالک کتابی است در جغرافیا تألیف ابواسحق ابراهیم بن محمد اصطخری که در سال ۳۲۶ درگذشت .

^۳ ابودلف قاسم بن عیسی عجلی از سرهنگان مأمون معتصم یکی از اسخیا و جوان مردان بود از طرف مأمون حکومت کردستان داشت و پس از او حکومت به فرزند و چهار نوه اش رسید و تا سال ۲۸۵ حکومت داشتند ، ابودلف در سال ۲۲۵ در بغداد در گذشت .

^۴ کرج شهری بود در جوار اراک کنونی و اکنون بنام کرهرود نامیده می شود ، خاندان ابی دلف در آنجا حاکم بودند .

^۵ صورة الارض کتابی است در جغرافیا تألیف ابن حوقل ابوالقاسم محمد بن علی بن حوقل بغدادی ، در سال ۳۳۱ به عزم سیاحت و تجارت از بغداد خارج و مدت ۲۸ سال ممالک اسلامی را پیمود ، گویند در سال ۳۶۷ زنده بود و لیکن کاتب چلبی مرگ او را در سال ۳۵۰ نوشته .

^۶ مولانا ، ۱۳۵۳ : ص ۱۰-۱۱ .

^۷ همان : ص ۱۱-۱۲ با تلخیص